

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДИКАТІВ АКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ВОЛИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ)

Т. Є. Мацицька

В статье рассматриваются семантические особенности предикатов активной деятельности субъекта. Предикат представлен как организационный компонент семантико-синтаксической структуры предложения. Проанализированы наиболее употребляемые предикаты в творчестве волинских писателей, выделены функциональные группы.

Ключевые слова: предикат, субъект, семантико-синтаксическая структура предложения, валентность

У статті розглянуто семантичні особливості предикатів активної діяльності суб'єкта. Предикат визначається як організуючий компонент семантико-синтаксичної структури речення. Проаналізовано найуживаніші предикати у творчості волинських поетів, виділено функціональні групи.

Ключові слова: предикат, суб'єкт, семантико-синтаксична структура речення, валентність

The article deals with the semantic peculiarities of predicates in the activity of subject. The predicate is determined as the main component in semantic-syntactical sentence structure. The most widely used predicates in works of Volynian poets are analysed, functional groups are considered.

Key words: predicate, subject, semantic-syntactical sentence structure, valency

Предикат як лексико-граматична категорія продовжує залишатися у центрі уваги мовознавчих студій. Цьому сприяють нові погляди щодо вивчення семантико-синтаксичної структури речення, які сконцентровані на аналізі синтаксичних і семантичних компонентів у реченневих конструкціях. На сучасному етапі перспективними є дослідження, у яких з'ясовуються особливості семантики предикатного компонента, які формують формальну і семантичну природу речення. Семантичний потенціал предиката і його валентна сполучуваність утворюють семантичну модель речення.

У системі мови предикатні синтаксичні одиниці – це компоненти речення із семантикою ознаки. У реченневих конструкціях предикатами виступають дієслова, прикметники, прислівники. На відміну від предикатних, непредикатні одиниці є компонентами із предметним значенням. Семантичні ознаки не предикатних імен ґрунтуються на речовності (реальній предметності) позначуваних ними об'єктів. На думку І.Р.Вихованця, відмінність між предметом, з одного боку, і властивістю або відношенням, з другого боку, становить базу для розрізнення не предикатних і предикатних імен [1, с.26].

За семантикою предикати динамічної природи охоплюють такі основні лексичні групи: 1) предикати, які позначають активну діяльність суб'єкта; 2) предикати, які вказують на більший або менший ступінь інтенсивності дії, спрямованої на об'єкт; 3) предикати, які позначають творення, вид діяльності; 4) предикати, які позначають переміщення в просторі; 5) предикати зі значенням руху [2, с.6-7].

До предикатів дії, які позначають активну діяльність суб'єкта, відносимо такі дієслова: *антисептувати, асфальтувати, бальзамувати, барвити, боронити, боронувати, брити, воряпнути, відбатожити, відгострити, віддубасити, віддухонелити, віджарити, відклепати, відкорковувати, відкреслити, відкреслювати, відкрутити, відкручувати, відкупорити, відмалювати, відмолотити, відмолочувати, відорати, відорювати, відполіровувати, відтінювати, відтіняти, відточити, відточувати, відтушувати, відхльостати, відчухрати, відшліфовувати, відшліфувати, відшмагати, відшмарувати, відшпарити, вибивати, вибити, вибривати, вибрити, вив'язати, вив'язувати, вигантовувати, виглушити, виголити, виголювати, вигострити, вигострювати, викрасити, викрашувати, викраювати, викреслити, виклепати, виклепувати, викопувати, виколотити, вилізати, вилізувати, вимайструвати, вималювати, вимальовувати, вимережати, вимолотити, вимолочувати, вимостити, вимоцяти, вимоцувати, винизати, виорати, виорювати, вирисовувати, вирисувати, витирати, вихлебтати, вихльоскувати, вихльостувати, вколоти, вколювати, вкривати, вкрити, вперізувати, вперіщити, врізати, врізувати, врубати, встругати, встругнути, втерти, втирати, в'язати, дубасити, дряпонутити, достругати, достругати, досвердлювати, досвердлити, дорубувати, дорізати, дорізувати, дорисувати, допиляти, допилювати, домолотити, домолочувати, жати, забинтувати, завантажити, завантажувати, завісити, зав'язати, зав'язувати, загащувати, загачувати, загородити, закорковувати, закоркувати, залізати, залізувати, змайструвати, замалювати, замальовувати, заретушувати, зарисовувати, зарисувати, зарізати, засипати, заштрихувати, заштриховувати, зв'язати, зв'язувати, дряпнути, здряпувати, зітерти, зістругувати, зішкребти, зішкрябувати, змайструвати, змалювати, змальовувати, зстругати, зстругувати, зстригати, зстригти, зікріпати, клепати, колотити, колупати, копати, копнути, креслити, кропити, лініювати, майструвати, малювати, мережити, нав'язати, нав'язувати, надколоти, надклепати, надклепувати, надстругати, настругувати, надсвердлювати, надряпати, надряпувати, накривати, накрити, намережати, умережити, нарубати, нарубувати, зрізати, нарізувати, нарисувати, нарити, настругати, настругувати, обв'язувати, огороджувати, обгорнути, зітерти, обкреслити, вкреслювати, обмальовувати, обперезати, обрубувати, обрублювати, обстругати, обстругувати, пересвердлити, перестелити, перестеляти, перестругати, перестругувати, пиляти, підбинтувати, підбинтовувати,*

підв'язати, підв'язувати, повантажити, повив'язувати, позавіщувати, позав'язувати, позв'язувати, подорізувати, подоколювати, позрізувати, понав'язувати, понакреслювати, понадрізувати, понакривати, понамальовувати, померезити, попереv'язувати, попереv'язувати, попереv'язувати, попереv'язувати, попереv'язувати, поогороджувати, попідв'язувати, попідмальовувати, попідрублювати, прив'язувати, прокреслити, прокреслювати, простелити, простеляти, простругати, достругувати, протесати, прочеркнути, різати, різонутися, різьбити, розкреслити, розкреслювати, розмалювати, розмальовувати, розлінувати, розлінувати, розпилювати, розпиляти, розрисовувати, розрисувати, розрізати, розсвердлити, скреслити, скріпити, скріплювати, терти, фарширувати, хльостати і под. [4].

Суб'єкт у сполученні з предикатами цієї семантики, як правило, позначає істот, виражених іменником, які виконують конкретну дію, напр.: *Годинникар був схожий на Ікара – Щось майстрував та воском покривав* (Н.Гуменюк, с.32); *Немов художник мудро виткав Портрет, присвячений добру* (П.Мах, с.43); *...В банках проценти кують лихварі* (П.Мах, с.52); *Дід пише кутю товче на останню кутю* (В.Простопчук, с.40); *Що з усіх діаспор нині гості Шану вибудовують Дніпру* (П.Мах, с.4); *Мій прадід з сонця витесав Дніпро* (П.Мах, с.8); *...нашу правду вороги сікли* (П.Мах, с.26).

Для поезій є властивим метафоричне використання іменника у предметному значенні, напр.: *...після чорного дикого горя рубцювалася Холмська твердиня* (Й.Струцюк, с.11); *Шмагає мозок колючий щем* (Й.Струцюк, с.10); *... золотінь долає хмарну лютя* (В.Гей, с.41); *Ох і змолола їм доленька млива* (В.Гей, с.56); *Танцюють живомертві хмаросови* (В.Вербич, с.69).

Досить поширеним у функції суб'єкта вживання займенника, напр.: *Лютя на крові (ми) замісимо* (Н.Гуменюк, с.16); *Будуєм замок на піску, Химерний, наче сон* (Н.Гуменюк, с.127); *Я в ніч таку родився – й таку її красу Карбую, мов різьбяр, спрдаден в слові кожнім* (П.Мах, с.224); *...я не ганеба, А щось роблю, щоб край спромінивсь днем* (П.Мах, с.23); *І хтось між нами жовту нить невидимий пряде* (Н.Гуменюк, с.142); *Він неквапно зняв із петлі заціпку* (Й.Струцюк, с.40).

Найчастіше волинські письменники в поезіях і прозових творах вживають такі предикати дії, що позначають активну діяльність, напр.:

„малювати”, „писати” (у значенні малювати): *А сьогодні малювали на хаті Півонії тихаті* (Н.Гуменюк, с.31); *Малюю очі Україні, Не заважай тепер мені* (П.Мах, с.64); *Чи намалюй свій світ На клаптику картону* (Н.Гуменюк, с.60); *Малюємо веселі квіти ми* (Н.Гуменюк, с.91); *Жак написав із Вас портрет* (Н.Гуменюк, с.128); *Розписуєш терпляче диво-писанки* (Н.Гуменюк, с.39); *Не соняшники – очі свої малював він, точніше зіниці* (В.Вербич, с.61);

„чумакувати”: *Чумакуємо, доню, в закордоннях* (Н.Гуменюк, с.27); *Без батого, без пар волових Я чумакую в далечині* (Н.Гуменюк, с.56);

„лікувати”: *І в присмерку тривожнім Подорожниками душі лікував Стомленим в дорозі Подорожнім* (Н.Гуменюк, с.38); *І лікуємо біль Україні соборній* (В.Гей, с.53);

„співати”: *Співали білолиці молодіці* (Н.Гуменюк, с.77); *Уміємо виспівувати думи* (Н.Гуменюк, с.68); *Бо ж знов звідсюд затяті голоси Виспівують у бік наш безупину* (П.Мах, с.34); *А своє проспівати в глухих безпросвітних мерзлотах* (Н.Гуменюк, с.54); *Співає скіфська баба коліскову* (Н.Гуменюк, с.51); *Ми співаємо в будень і свято, Серед лиха, у вирі негод* (В.Гей, с.6); *І проспівает: „Аве вам!”* (Н.Гуменюк, с.16); *Співає баба Дарка нам війну* (П.Мах, с.26); *Хай співає комусь Пугачова, А мені Матвієнко миліш* (П.Мах, с.36); *До самозабуття співають жабки у маленькому ставку* (В.Вербич, с.61); *...десь поруч Солов'ї виспівують ранкові* (Н.Горик, с.15); *Вечерю виставлять святу – І наспівують журавлину* (П.Мах, с.20); *І після смерті кара від Москви: Не можуть в храмі відспівати душу* (П.Мах, с.86); *...для Богдана Співали зваджено „Вірли” І то була йому осанна* (П.Мах, с.130); *Сонцем поле все залито, Стиглий колос заспівав* (П.Мах, с.133);

„ліпити”: *Для мене ти – як Бог, а глина – тільки я, Бо ж ти ліпи, що хочеш, любий, з мене* (П.Мах, с.67); *Мама ліпила цукерки й півники з маку й бурякового солоду* (Й.Струцюк, с.34);

„грати”: *Хтось на базарі награв, Аби окрасць хліба мати* (П.Мах, с.64); *Та як він грає! Боже, як він грає!* (Н.Гуменюк, с.29); *Грала скрипалі-вітри весілля* (В.Вербич, с.5);

„вишивати”: *Вишивала мати квіти, Лебедів і Світязь...Вишивала ніжне віття І сердитий вітер. Вишивала крила долі І очі світанку. Вишивала волинянку На житньому полі... Вишивала смутку сіті, Високість орлину. Вишивала Україну В калиновім цвіті!...* (П.Мах, с.19); *Знак оклику дівчина вишиває На рушнику святім: „Христос воскрес!”* (П.Мах, с.14); *Хреціто вишиваєш рушники* (Н.Гуменюк, с.39); *Я вишию тобі на зорях новий і Не чумацький шлях* (Й.Струцюк, с.15); *... не до кінця вишила Чумацький шлях уперек річки* (Й.Струцюк, с.24);

„орати”, „сіяти”, „садити”: *Жорстокий плуг війни його орав* (П.Мах, с.12); *Я пізно саджу картоплю* (В.Простопчук, с.72); *Встаю і сію синові пісні про вільний вітер і пречисті води* (Н.Гуменюк, с.114); *Орали предки землю* (В.Гей, с.11); *Я вірю в снагу на козацькому полі І сію пшеницю, щоб слава росла* (П.Мах, с.48); *Вчора капусту в городі садила* (Н.Гуменюк, с.31); *А він все садить і поливає* (Н.Гуменюк, с.37); *Садівниці білий вітер Білі-білі сіє квіти* (Н.Гуменюк, с.75).

Автори використовують при цих предикатах дії лише суб'єкт і об'єкт. Інструменталь контекстуально відсутній, але його можна (при предикатах відповідної семантики) встановити із контексту, напр.: *Знак оклику дівчина вишиває (голкою); Мама ліпила цукерки й півники (руками); Малюю очі Україні (пензлем); Орали предки землю (плугом)* і под.

У поданих реченнях предикат функціонує як особлива семантична одиниця, яка не передбачає однозначного лексичного заповнення в структурній схемі речення. Предикат формує зв'язок із суб'єктами чи об'єктами, які заповнюють необхідні позиції в реченні або ж можуть їх словесно не представляти. М.В.Мірченко

підкреслює, що предикат не слід асоціювати (отожнювати) з дієсловами, оскільки дієслово як лексико-граматична категорія забезпечує лише семантичну (одну із семантичних, хоч і найпоширенішу) ознаку предиката. Будучи семантично рівнозначною, така ознака може реалізуватися іншими лексико-граматичними розрядами, які мають здатність перебирати ознакові предикатні функції, або синтаксичним комплексом одиниць у бездієслівній структурній схемі. Безумовно, предикатність як категорійне явище ґрунтується на гегемонії дієслівної семантичної ознаки, яка пронизує всі типи предикатів, виступає всеохопною у позиційній структурі речення [3, с.125-126].

Активна позиція предиката у реченні формує стосунки між компонентами реченнєвої конструкції, визначає їх синтаксичну позицію, яка притаманна граматичному ладу української мови.

Література:

1. Вихованець І. Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наук. думка, 1983. – 219 с.
2. Масицька Т.С. Семантичні типи дієслівних предикатів: Методичні рекомендації. – Луцьк: Ред.-вид. від. ВДУ ім.Лесі Українки, 1997. – 24 с.
3. Мірченко Т. Структура синтаксичних категорій. – Луцьк: Ред.-вид. від. "Вежа" ВДУ ім.Лесі Українки, 2001. – 340 с.
4. Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наук. думка, 1970-1980.

Використані джерела:

1. Вербич В.Подих вирію. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2001. – 92 с.
2. Гей В. Зоря з криничної води. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2001. – 232 с.
3. Горик Н. Територія слова.– Луцьк: Настир'я, 1993. – 96 с.
4. Гуменюк Н. Однокрил.– Луцьк: Настир'я, 2000. – 150 с.
5. Мах П.Христос воскрес – воскресне Україна. – К.: Дніпро, 1999. – 287 с.
6. Мах П. На білих крилах рушників. – Луцьк: Настир'я, 1998. – 60 с.
7. Простопчук В. Кленове листя. – Луцьк: Вид. відд. Інтерконтакт, 1994. – 79 с.
8. Струцюк Й. Потойбіч тиші. – Луцьк: Настир'я, 1996. – 245 с.
9. Струцюк Й. Круцю, круцю, журавлі: Роман. – Луцьк: Настир'я, 1996.– 255 с.